

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

БЕКІТЕМІН

Тарих және құқық
факультетінің деканы

Ғ.К.Кенжебаев

2025 ж.

**D061 ӘЛЕУМЕТТАНУ БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫ БОЙЫНША
ҚАБЫЛДАУ ЕМТИХАНЫНЫҢ БАҒДАРЛАМАСЫ**

Алматы 2025

8D061 – әлеуметтану білім беру бағдарламасы бойынша докторантураға түсу емтиханы келесі пәндерді қамтиды:

1-пән. Әлеуметтанудың теориялық негіздері.

2-пән. Заманауи әлеуметтану теориялары: ХХІ ғасырдағы концептуалдық өзгерістер.

3-пән. Цифрлық қоғамдағы әлеуметтік қатынастардың трансформациясы.

1-пән. Әлеуметтанудың теориялық негіздері

1. Әлеуметтану ғылым ретінде.

Әлеуметтану – қоғамдағы адамдардың өзара әрекеттестігін, әлеуметтік құрылымдарды, процестер мен институттарды зерттейтін ғылым. Ол философиядан, саясаттанудан, тарихтан бөлініп шыққан. Оның басты әдістері – бақылау, сұхбат, сауалнама, статистикалық талдау.

2. Қоғам және әлеуметтік құрылым.

Қоғам – адамдардың тарихи қалыптасқан, өзара байланысқан және тұрақты жүйесі. Әлеуметтік құрылым – қоғамдағы адамдар мен топтардың орны, рөлі және арасындағы өзара қатынастар жиынтығы.

3. Әлеуметтік институттар.

Отбасы, білім, дін, саясат, экономика секілді әлеуметтік институттар адамдардың күнделікті өмірін реттеп, тәртіпті сақтауға көмектеседі. Олар тұрақты нормалар мен рөлдер жүйесі арқылы қоғамды ұйымдастырады.

4. Әлеуметтік топтар және олардың түрлері.

Әлеуметтік топ – өзара әрекеттесетін және ортақ мүдделері бар адамдар тобы. Олар алғашқы (отбасы, достар) және екінші (мектеп, жұмыс тобы) болып бөлінеді. Топ ішіндегі ережелер мен нормалар адамның мінез-құлқына әсер етеді.

5. Әлеуметтік әрекет және өзара әрекеттестік.

Әлеуметтік әрекет – мақсатқа бағытталған, басқаларға әсер ететін іс-әрекет. М.Вебер бұл әрекеттің төрт түрін анықтаған: мақсатты, құндылыққа бағытталған, аффективті және дәстүрлі. Өзара әрекеттестік – адамдардың күнделікті өмірде бір-бірімен байланыс орнатуы.

6. Әлеуметтік мәртебе мен рөлдер.

Әр адам қоғамда белгілі бір мәртебеге (мәселен, ана, студент, қызметкер) ие. Бұл мәртебе белгілі рөлдер жиынтығымен бірге жүреді, ал рөлдердің орындалуындағы қайшылықтар рөлдік шиеленіс туындатуы мүмкін.

7. Мәдениет және әлеуметтік нормалар.

Мәдениет – қоғам мүшелерінің ортақ құндылықтары, сенімдері, дәстүрлері мен тілінің жиынтығы. Әлеуметтік нормалар адамдардың мінез-құлқын реттеп, тәртіптілік пен бірлікті қамтамасыз етеді.

8. Әлеуметтік мобильділік және стратификация.

Әлеуметтік стратификация – қоғамдағы жіктелу жүйесі, ал мобильділік – адам не топтың бір қабаттан екіншісіне өтуі. Қоғамдағы теңсіздік білімге, байлыққа, билікке қолжетімділікте байқалады.

9. Әлеуметтік бақылау және девианттық мінез-құлық.

Әлеуметтік бақылау – адамдардың мінезін әлеуметтік нормаларға сай ұстауға бағытталған тетіктер. Девиация – бұл нормадан ауытқыған мінез-құлық (қылмыс, нашақорлық, т.б.), оны түсіндіруде түрлі әлеуметтанулық теориялар бар.

10. Гендерлік әлеуметтену.

Гендерлік әлеуметтену – қыздар мен ұлдарды қоғамдағы гендерлік рөлдерге бейімдеу процесі. Бұл процесте отбасы, мектеп, БАҚ маңызды рөл атқарады және гендерлік теңсіздік мәселесін тудыра алады.

11. Әлеуметтік өзгерістер мен жаңғыру.

Қоғам уақыт өте өзгеріске ұшырайды, бұл – әлеуметтік өзгерістер. Олар реформалық (бейбіт) немесе революциялық (түбегейлі) болуы мүмкін. Модернизация мен урбанизация – қазіргі әлеуметтік жаңғырудың негізгі түрлері.

12. Әлеуметтік қақтығыстар және олардың түрлері.

Әлеуметтік қақтығыстар – мүдделер қайшылығы нәтижесінде пайда болатын қарсылықтар. Оларды Карл Маркс экономикалық негізде, ал Льюис Козер әлеуметтік байланыс құралы ретінде қарастырған.

13. Қала мен ауыл социологиясы.

Қала – индустриялық, жоғары ұйымдасқан орта, ал ауыл – дәстүрлі, ұжымдық қатынастар басым қоғам түрі. Урбандалу урбанистік өмір салтын қалыптастырады, бірақ әлеуметтік бөлектенуге де әкеледі.

14. Әлеуметтанулық зерттеу әдістері.

Әлеуметтануда сапалық және сандық әдістер қолданылады: сауалнама, сұхбат, бақылау, контент-талдау. Әдістемелік дәлдік зерттеудің сенімділігін қамтамасыз етеді.

15. Қазақстан қоғамының әлеуметтік құрылымы.

Қазақстанда этностар, таптар, аймақтар бойынша әлеуметтік құрылым күрделі. Жаңғыру, урбандалу, цифрландыру сияқты үдерістер қоғамда жаңа стратификация элементтерін қалыптастырады.

2-пән. Заманауи әлеуметтану теориялары: ХХІ ғасырдағы концептуалдық өзгерістер.

1. Қазіргі әлеуметтанудың бағыттары және олардың дамуы.

ХХІ ғасырдағы әлеуметтану бірнеше ірі бағыттарда дамып келеді: құрылымдық функционализм, әлеуметтік әрекет теориялары, символикалық интеракционизм, конфликт теориялары мен постмодернистік тәсілдер. Бұл бағыттар қоғамның күрделі өзгерістерін, жаһандану мен цифрлану үдерісін түсіндіруге тырысады.

2. Энтони Гидденстің құрылымдаушы теориясы.

Э.Гидденс қоғамды "құрылым" мен "агенттік" арасындағы динамикалық байланыс арқылы түсіндіреді. Оның "құрылымдаушы теориясы" адамдардың өз іс-әрекеттері арқылы құрылымдарды жасап, сол құрылымдардың өз кезегінде оларды қалай шектейтінін көрсетеді.

3. Пьер Бурдьенің өріс, габитус және капитал теориясы.

П.Бурдьё қоғамды әлеуметтік өрістер арқылы сипаттайды, ал адамдардың әрекеті олардың габитусына (ішкі дағдылары мен дүниетанымына) байланысты болады. Ол капиталдың бірнеше түрін – әлеуметтік, мәдени, экономикалық, символикалық – атап көрсетеді.

4. Ульрих Бектің тәуекел қоғамы теориясы.

У.Бек қазіргі индустриялық қоғамның орнына "тәуекел қоғамы" келді дейді. Бұл қоғамда экологиялық, технологиялық және әлеуметтік тәуекелдер айқын емес және оларды басқару қиын, сондықтан қоғамда қорқыныш пен сенімсіздік күшейеді.

5. Мануэль Кастельстің желілік қоғам концепциясы.

Кастельс цифрлық дәуірді "желілік қоғам" деп атайды, мұнда ақпарат ағыны мен технологиялар әлеуметтік құрылымға шешуші әсер етеді. Оның ойынша, қазіргі билік желілерді бақылай алатын құрылымдарда шоғырланған.

6. Зигмунт Бауман және сұйық модерн ұғымы.

Бауман қазіргі заманды "сұйық" деп сипаттайды, яғни қоғам құрылымдары тұрақсыз, уақытша және болжамсыз. Адамдар тұрақты идентичность пен байланыс орнатуда қиындықтарға тап болады.

7. Постмодернистік әлеуметтану және Жан Бодрийяр.

Постмодернизм шындық пен мағынаның бұлыңғырлығын алға тартады. Бодрийяр гиперреалдылық, симулякрлер сияқты ұғымдар арқылы медиа мен тұтыну қоғамының адамдар санасын қалай бұрмалайтынын көрсетеді.

8. Мишель Фуко және билік пен дискурс теориясы.

Фуко билік пен білім арасындағы байланысты зерттейді. Ол биліктің тек зорлық емес, сонымен бірге "бақылау, реттеу, нормаландыру" арқылы жүзеге асатынын және дискурс арқылы адамдардың санасы мен мінезін қалыптастыратынын дәлелдейді.

9. Гендерлік және феминистік теориялардың қазіргі дамуы.

Феминистік теориялар қоғамдағы гендерлік теңсіздікті, билік қатынастарын, әйелдердің көрінбейтін еңбегін зерттейді. Қазіргі кезде квир-теориялар мен интерсекционалдылық мәселелері де маңызды орын алуда.

10. Тұлғалық бірегейлік (идентичность) және субъективтілік теориялары.

Қазіргі әлеуметтануда адамның бірегейлігі (идентичность) тұрақты емес, өзгермелі деп қарастырылады. Бұл көзқарас бойынша адам – әртүрлі әлеуметтік контекстке сай әртүрлі рөлдер мен бейнелерді қабылдайтын субъект.

11. Цифрлық қоғамды әлеуметтанулық тұрғыдан түсіндіру.

Цифрлық технологиялар адамның қоғаммен өзара әрекеттесуін түбегейлі өзгертті. Әлеуметтік желілер, виртуалды кеңістік, кибермәдениет – қазіргі қоғамның жаңа нормалары мен құрылымдарын қалыптастыруда.

12. Неомарксистік теориялар және жаһандану сыны.

Неомарксизм жаһандану мен капитализмнің жаңа формаларын сынап, әлеуметтік теңсіздікті жаһандық деңгейде қарастырады. Бұл бағыт трансұлттық корпорациялар мен қаржы элитасының үстемдігін зерттейді.

13. Әлеуметтік әділеттілік пен теңдік теориялары.

Джон Ролз, Амартия Сен, Нэнси Фрейзер секілді ойшылдар әділеттілік пен мүмкіндіктер теңдігі, ресурстардың әділетті бөлінуі мәселелерін алға тартады. Бұл теориялар кедейлікпен күрес, әлеуметтік инклюзия үшін маңызды.

14. Этносоциология және көпмәдениеттілік.

Заманауи әлемде этникалық әртүрлілік, миграция мен ұлттық сәйкестік мәселелері өзекті. Көпмәдениеттілік (мультикультурализм) саясаты әртүрлі этностардың бірге өмір сүруін қолдайды, бірақ оның да күрделі әлеуметтік салдары бар.

15. Қазақстан әлеуметтануындағы заманауи бағыттар.

Қазақстанда әлеуметтік теңсіздік, урбандалу, жастардың мәдени трансформациясы, этносаралық қатынастар, діни өзгерістер, цифрлық медианың әсері сияқты тақырыптар заманауи әлеуметтанудың басты зерттеу объектілеріне айналып отыр.

3-пән. Цифрлық қоғамдағы әлеуметтік қатынастардың трансформациясы.

1. Цифрлық қоғам түсінігі және оның қалыптасуы.

Цифрлық қоғам — ақпараттық технологиялар мен интернеттің жаппай таралуы нәтижесінде пайда болған жаңа әлеуметтік құрылым. Бұл қоғамда деректерді өңдеу, сақтау және тарату адамның күнделікті өмірі мен қарым-қатынастарына түбегейлі өзгерістер енгізеді.

2. Ақпараттық технологиялар және әлеуметтік өзара әрекеттестік.

Цифрлық технологиялар адамдар арасындағы қарым-қатынасты уақыт пен кеңістік шектеулерінен босатты. Енді әлеуметтік өзара әрекет онлайн платформалар арқылы жүзеге асады, бұл қарым-қатынастың формасын ғана емес, мазмұнын да өзгертті.

3. Әлеуметтік желілердің қоғамға әсері.

Facebook, Instagram, TikTok сияқты әлеуметтік желілер жеке өмір мен қоғамдық дискурсты біріктіріп жіберді. Олар әлеуметтік капиталдың жаңа түрлерін қалыптастырып, адамдардың саяси, мәдени белсенділігін де айқындай бастады.

4. Цифрлық идентичность: онлайн "Мен"-нің қалыптасуы.

Онлайн кеңістікте адамдар өз бейнесін виртуалды түрде қайта құрып, өздерін түрлі платформаларда әртүрлі рөлдер арқылы танытады. Бұл цифрлық "Мен" нақты өмірдегі тұлғалық сәйкестікпен сәйкес келмеуі де мүмкін.

5. Цифрлық мәдениет және медиатизация.

Цифрлық мәдениет — күнделікті өмірдің интернет арқылы қалыптасатын жаңа формасы. Мемдер, GIF, хэштегтер, челлендждер сияқты визуалды және мәтіндік кодтар адамдар арасындағы коммуникацияның ажырамас бөлігіне айналды.

6. Цифрлық еңбек және экономика.

Қашықтан жұмыс, фриланс, Uber, Glovo сияқты платформалар жаңа еңбек форматтарын туындатты. Бұл өзгерістер еңбек құқықтары, әлеуметтік қорғау және жұмыссыздық мәселелеріне жаңа көзқарасты қажет етеді.

7. Цифрлық теңсіздік және қолжетімділік.

Цифрлық теңсіздік — интернетке, құрылғыларға, цифрлық сауаттылыққа қолжетімділіктің әртүрлілігі. Бұл теңсіздік әлеуметтік, аймақтық, экономикалық айырмашылықтарды тереңдетуі мүмкін.

8. Бақылау, деректер және жеке өмір.

Цифрлық платформада адамдар өз деректерін қалдырады, бұл мемлекеттік және коммерциялық құрылымдарға бақылау жүргізуге мүмкіндік береді. Жеке өмірдің шекарасы бұл жағдайда бұлыңғыр бола бастайды.

9. Онлайн қауымдастықтар мен виртуалды әлеуметтік топтар.

Интернет қолданушылары ортақ қызығушылыққа негізделген топтар құрып, виртуалды қауымдастықтарда бірігеді. Бұл топтар нақты өмірдегі достықтың, идеологияның немесе әлеуметтік қолдаудың орнын басуы мүмкін.

10. Цифрлық саяси белсенділік және азаматтық қатысу.

Интернет азаматтарға саяси процестерге қатысуға жаңа мүмкіндіктер береді: онлайн петициялар, флешмобтар, хэштег-кампаниялар, тікелей эфирдегі митингтер. Бұл цифрлық азаматтық ұғымының қалыптасуына жол ашты.

11. Фейк жаңалықтар, ақпараттық соғыс және медиа сауаттылық.

Цифрлық қоғамда жалған ақпарат тез таралады және көпшілікке әсер ету күші артады. Осыған байланысты медиа сауаттылықты дамыту — заман талабы.

12. Цифрлық отбасылық қатынастар мен танысу мәдениеті.

Онлайн танысу, отбасы мүшелерінің мессенджерлер арқылы байланысы, ата-аналардың баламен цифрлық тәрбие беруі — отбасылық қатынастардың жаңа формаларын көрсетеді.

13. Кибербуллинг және онлайн агрессия.

Кибербуллинг — әлеуметтік желі мен мессенджерлер арқылы жасалатын психологиялық қысым түрі. Бұл әсіресе жасөспірімдер мен балалар арасында жиі кездесіп, ауыр салдарға әкелуі мүмкін.

14. Метаәлемнің әлеуметтануы және виртуалды шындық.

Метавселен — пайдаланушылардың виртуалды кеңістікте өмір сүре алатын, жұмыс істеп, қарым-қатынас жасайтын орта. Бұл кеңістіктерде шынайы әлеуметтік нормалар мен сәйкестік жаңа формада қайта туындайды.

15. Қазақстандағы цифрлық қоғамның ерекшеліктері.

Қазақстанда цифрлық технологиялар қарқынды дамып келеді: eGov, Kaspi.kz, онлайн білім беру, цифрлық БАҚ кең таралған. Дегенмен, ауыл мен қала арасындағы цифрлық теңсіздік, интернет сапасы, цифрлық сауаттылық деңгейі сияқты өзекті мәселелер де бар.

Әлеуметтану пәніне арналған эссе тақырыптары (15 тақырып)

1. Қоғам және әлеуметтану: заманауи өзара байланыс
2. Әлеуметтік өзгерістер мен тұрақтылық арасындағы күрес
3. Әлеуметтік теңсіздік пен әділеттілік мәселесі
4. Гендерлік рөлдер және қоғамдағы олардың трансформациясы
5. Жастардың әлеуметтік белсенділігі және әлеуметтік желілердің ықпалы

6. Мәдениет пен дәстүрдің қазіргі қоғамдағы орны
7. Әлеуметтік нормалар және олардың бұзылуы: девианттық мінез-құлық
8. Қалалық және ауылдық қоғамның әлеуметтік айырмашылықтары
9. Әлеуметтік стратификация және әлеуметтік мобильділік
10. Этникалық сәйкестілік және көпмәдениеттілік мәселелері
11. Тұрақсыздық пен әлеуметтік дағдарыс: себептері мен салдары
12. Қазіргі қоғамдағы отбасының әлеуметтік функциялары
13. Цифрлық технологиялардың әлеуметтік қатынастарға әсері
14. Әлеуметтік топтар және олардың қоғамдағы рөлі
15. Қазақстан қоғамындағы әлеуметтік интеграция мәселелері

ҰСЫНЫЛАТЫН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. **Конт О.** (2005). *Социология положительного духа.* — М.: Эксмо.
Әлеуметтанудың негізін қалаушы Огюст Конттың классикалық еңбегі.
2. **Маркс К., Энгельс Ф.** (1972). *Немис идеологиясы.* — Алматы: Ғылым.
Қоғамдық формациялар мен таптық күрес туралы негізгі ұғымдар.
3. **Вебер М.** (1990). *Протестантская этика и дух капитализма.* — М.: Прогресс.
Әлеуметтік әрекет пен рационалдық концепциясы.
4. **Дюркгейм Э.** (1996). *О разделении общественного труда.* — М.: Наука.
Қоғамдық интеграция мен әлеуметтік тәртіп мәселелері.
5. **Гидденс Э.** (2008). *Социология.* — М.: УльтраКультура.
Қазіргі заманғы әлеуметтанудың толық шолу еңбегі.
6. **Бурдьё П.** (2005). *Социология политики.* — М.: Socio-Logos.
Әлеуметтік өріс, габитус және капитал теориялары.
7. **Бауман З.** (2018). *Сұйық модерн.* — Алматы: Дәуір (аударма нұсқасы ұсынылуы мүмкін).
Заманауи қоғамның тұрақсыз құрылымы жайлы.
8. **Фуко М.** (1999). *Надзирать и наказывать.* — М.: Ad Marginem.
Билік, тәртіп және әлеуметтік бақылау жайлы постмодернистік көзқарас.
9. **Кастельс М.** (2000). *Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Т.1: Сетевое общество.* — М.: ГУ ВШЭ.
Цифрлық және желілік қоғамның әлеуметтанулық сараптамасы.
10. **Бек У.** (2000). *Общество риска: на пути к другому модерну.* — М.: Прогресс-Традиция.
Қазіргі тәуекелдер мен жаһандық өзгерістер туралы.
11. **Нұрғалиева Г.Ж.** (2020). *Әлеуметтану: теория және практика.* — Алматы: Қазақ университеті.
Қазақстандық контексте әлеуметтану негіздерін түсіндіретін оқулық.
12. **Жолдыбаева Б.Б.** (2021). *Цифрлық қоғам және әлеуметтану.* — Нұр-Сұлтан: ЕҰУ баспасы.
Қазақстандағы цифрлану үдерісінің әлеуметтік салдары туралы ғылыми еңбек.
13. **Тойғанбаев Е.** (2018). *Қазіргі заманғы әлеуметтану теориялары.* — Алматы: Білім.

XXI ғасырдағы әлеуметтанулық бағыттарға қазақ тілінде талдау.

14. **Castells, M.** (2012). *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*. — Cambridge: Polity Press.

Цифрлық қоғамдағы әлеуметтік қозғалыстар мен белсенділік туралы.

15. **Turkle, S.** (2011). *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other*. — New York: Basic Books.

Цифрлық технологиялардың әлеуметтік қарым-қатынасқа әсері.

Құрастырушылар:

1. Ә.ғ.д., профессор Абишев М.А.
2. PhD, аға оқытушы Қуанышбаева М.Ж.Ж.
3. С.ғ.д., профессор Симтиков Ж.Қ.